

Een nieuwe **UB** voor de **UA**

De titel van dit artikel komt van Ludo Simons, eerste hoofdbibliothecaris van de Universiteit Antwerpen (UA). Want één van de bijzonderheden in de ontstaansgeschiedenis van deze universiteitsbibliotheek (UB) is wel dat de planning en de bouw werden gerealiseerd onder drie hoofdbibliothecarissen: prof.dr. Ludo Simons, hoofdbibliothecaris UFSIA en later UA (oktober 2003-september 2004), Julien Van Borm, directeur UIA-bibliotheek en later hoofdbibliothecaris UA (oktober 2004-maart 2007) en Trudi Noordermeer, hoofdbibliothecaris UA sinds april 2007. Het was de bedoeling om dit artikel met zijn drieën te schrijven, maar wegens te veel ander werk moest L. Simons daarvan afzien. In de planningsfase van de bibliotheek woog UFSIA sterk op het dossier, de uitvoering werd gedragen door Julien Van Borm. Trudi Noordermeer moet nu zorgen voor de afwerking en de exploitatie samen met Veronique Rega, de campusbibliothecaris van de Stadscampus. De constante was de Bouwdienst van UFSIA, die in 2003 overging in het Departement Infrastructuur van de UA.

Julien Van Borm
Ere-hoofdbibliothecaris van de Universiteit Antwerpen
julien.vanborm@ua.ac.be

Veronique Rega
Campusbibliothecaris van de Stadscampus en hoofd
van de back office diensten van de UA-bibliotheek
veronique.rega@ua.ac.be

Trudi Noordermeer
Hoofdbibliothecaris van de Universiteit Antwerpen
trudi.noordermeer@ua.ac.be

Foto's: Vincent Jauniaux, UA.
Foto Veronique Rega: Danielle Verbueken, UA.

De Universiteit Antwerpen

Sinds 1 oktober 2003 is er nog maar één universiteit in Antwerpen: de (nieuwe) Universiteit Antwerpen, de fusie van drie voorheen autonome universitaire instellingen, alle met eigen kenmerken¹.

Universitaire Faculteiten St.-Ignatius Antwerpen (UFSIA)

Opgericht in 1965 met een voorgeschiedenis als Handels-hogeschool/Ecole de Commerce tot midden 19de eeuw.

Disciplines

- Economie: TEW (kandidaturen, licenties en doctoraten)
- Humane en Sociale Wetenschappen (kandidaturen)

Rijksuniversitair Centrum Antwerpen (RUCA)

Opgericht in 1965 met een voorgeschiedenis die teruggaat tot in het midden van de 19de eeuw en een verleden als Koloniale Hogeschool.

Disciplines

- Economie: TEW (kandidaturen, licenties en doctoraten)
- Exacte en Biomedische Wetenschappen (kandidaturen)

Universitaire Instelling Antwerpen (UIA)

Opgericht in 1971.

Disciplines

- Humane en Sociale Wetenschappen (licenties en doctoraten)
- Exacte en Biomedische Wetenschappen (licenties en doctoraten)

Een complexe structuur, daarenboven nog eens verspreid over vier campussen:

- Stadscampus (UFSIA)
- Middelheimcampus (RUCA)
- Groenenborgercampus (RUCA)
- Campus Drie Eiken (UIA)

Dat amalgaam kreeg al snel de naam Universiteit Antwerpen en groeide geleidelijk uit tot een confederale structuur waarbij vanuit de autonome instellingen een almaar groeiend aantal bevoegdheidsdomeinen werd overgedragen aan de confederatie. Daaronder ook de bibliotheken. Maar elke instelling behield, zoals dat na het Ierse 'neen' ook nu nog zo is in de Europese Unie, een vetorecht en kon op elk ogenblik een (nieuw) initiatief blokkeren. Dat was vooral in de aanvang het geval want RUCA en UFSIA waren typische exponenten van de Belgische 19de-eeuwse verdeeldheid tussen links en rechts of katholiek en niet katholiek (dat laatste in de onderwijsterminologie van toen: rijks). De rivaliteit was groot vooral tussen de elkaar overlappende faculteiten van toegepaste economische wetenschappen. En laat het nu precies deze twee faculteiten zijn die in 2000 samensmolten tot één enkele faculteit. Dat was de voorloper van de grote fusie van 1 oktober 2003 waarbij de drie afzonderlijke instellingen ophielden te bestaan en opgingen in de (nieuwe) Universiteit Antwerpen. Maar nog voor de echte fusie een feit werd, waren er al plannen en hier en daar ook realisaties om de volledige humane en sociale wetenschappen te huisvesten in het centrum van de stad in en rond de UFSIA-campus in een wat verkommerd deel van Antwerpen.

De eerste stappen naar de nieuwe UA-bibliotheek

De planning van de nieuwe bibliotheek startte op UFSIA in de pre-fusiesfeer van de laatste jaren van de 20ste eeuw. De gebouwen van UFSIA zitten in het 16de-eeuwse uitbreidingsgebied van de Stad Antwerpen (cf. het Rubenshuis) met tal van meestal kleine bedrijvjes uit de 19de eeuw. Daarbij ook de Photogravure De Schutter, een internationaal gerenommeerd bedrijf dat geleidelijk aan panden had opgekocht en getransformeerd tot kantoren met achterliggende werkplaatsen in de voormalige tuinen van deze statige burgerhuizen in de Venusstraat. De firma had in de jaren 1970 nog samen met de UFSIA-bibliotheek en in dezelfde bouwput nieuwe gebouwen opgetrokken, maar voelde zich twintig jaar later en na een forse groeiperiode niet meer thuis in dit deel van Antwerpen met zijn smalle straten waar het lastig manoeuvreren was met zware trucks en met groeiende milieu- en omgevingsproblemen. Zij besloot naar een bedrijfsterrein uit te wijken op Linkeroever en bood haar geboortegrond, de UFSIA², de gebouwen en gronden aan.

Het gezegde indachtig: *Het huis van je geboortegrond koop je maar één keer*, maakte de UFSIA daar werk van, maar de koopsom overtrof de beschikbare middelen. Ludo Simons trok toen met een UFSIA-delegatie naar Camille Paulus, de provinciegouverneur van Antwerpen. Die had heel wat banden met de UA, want hij was één van de pioniers bij de oprichting van de UIA in 1971-1972 en was daar tot aan zijn benoeming als gouverneur ondervoorzitter van de Raad van Bestuur. De provincie besliste drie panden aan te kopen en gaf die voor 99 jaar in erfpacht aan de UFSIA met als latere rechtsopvolger de UA³. UFSIA kocht de overige vier panden. In het totaal trok de provincie Antwerpen in 1999 daarvoor 200.000.000 BEF uit (4.956.850 euro). Een deel van dit geld ging naar de aankoop van de panden, een ander deel bleef ter beschikking voor renovatie en uitbreiding van de bibliotheek. De provincie stelde daarbij enkele eisen die er vooral op neerkwamen dat de nieuwe UA-bibliotheek moest openstaan voor de hele provincie Antwerpen, een redelijke eis die in 2004-2005 werd vertaald in het reglement van de UA-bibliotheek⁴. Iedereen vanaf de leeftijd van 18 jaar kreeg daarbij consultatie- en leenrechten. Ook elektronische bronnen staan ter beschikking van iedereen in de lokalen van de bibliotheek van de UA (voor zover de licentieovereenkomsten dit toelaten).

De voordelen van de voorgestelde integratie van de UA-bibliotheken humane en sociale wetenschappen waren duidelijk aantoonbaar en werden de basis voor de eerste beslissingen in dit project van de confederale Raad van de UA:

- ruimtelijke integratie van voorheen verspreide bibliotheeklocaties;
- geïntegreerd aanschafbeleid met het weren van onnodige dubbels;
- kans op ruimere toegankelijkheid door pooling van de beschikbare medewerkers;
- verbeterde dienstverlening;
- grotere uitstraling door de voorgestelde centralisatie.

nieuwe UB voor UA

De kosten voor UFSIA (deels te verhalen op de UIA) werden geraamd op 175 tot 200.000.000 BEF (maximaal bijna 5.000.000 euro). Met de provincie als eigenaar van drie panden startte een complex bouwproces waarbij zowel UFSIA (later UA) als de provincie gezamenlijk beslissingen moesten nemen. De nieuw verworven gebouwen sloten aan bij de bestaande UFSIA-bibliotheek. Zo kon een grote bibliotheek worden uitgebouwd voor alle faculteiten en instituten van de humane en sociale wetenschappen, waarin ook de seminariebibliotheken van UFSIA opgenomen zijn.

Faculteiten en instituten in de nieuwe bibliotheek:

- Letteren en Wijsbegeerte
- Rechten
- Politieke en Sociale Wetenschappen
- Toegepaste Economische Wetenschappen
- Instituut voor Ontwikkelingsbeleid en -beheer (IOB)
- Instituut voor Onderwijs- en Informatiewetenschappen (IOIW)

Locatie

Een bouwhistorisch onderzoek in 2003 van R. Engels, ir. architect, verschaftte informatie over de geschiedenis van de

panden De Schutter in de Venusstraat⁵. De Venusstraat werd getrokken in het begin van de 16de eeuw op open terreinen die voorheen als bleekweiden werden gebruikt voor linnen. Haar naam ontleent ze aan Andrea de Venys, een schoonbroer van stadsontwikkelaar Gilbert van Schoonbeke (1519-1556), en zelf opdrachtgever van heel wat panden in deze straat. De straat bleef lange tijd een voorname koopmansstraat.

De panden bleken niet beschermd te zijn, wat theoretisch de mogelijkheid gaf om de bestaande gebouwen De Schutter integraal te vervangen door nieuwbouw. Maar de gebouwen hebben elk een zo rijke geschiedenis en het straatbeeld aan die kant is zo harmonieus dat van meet af aan werd geopteerd voor renovatie en aanpassing aan de nieuwe dubbele bestemming: bibliotheek en faculteitsgebouw Rechten. Deze faculteit had namelijk, naar analogie met haar locatie op de UIA, met succes gepleit voor een analoge ligging op de Stadscampus: in, naast, boven of onder de bibliotheek. Daardoor verloor de bibliotheek ongeveer 3.000 m² vloeroppervlakte, maar won ze aan cohesie met één van haar voornaamste klantengroepen. Van de beschikbare 10.000 m² bleef er 7.000 m² over voor de bibliotheek. 10.000 m² van de oude UFSIA-bibliotheek + 7.000 extra m² uit het complex De Schutter. In het totaal 17.000 m².

De gevel van de nieuwe bibliotheek en de faculteit Rechten in de Venusstraat.

Programma van eisen

Theo Boeckx, tot september 2004 directeur van de UFSIA-bibliotheek, zorgde in overleg met de twee andere universiteitsbibliotheeken tegen 2000 voor een overzicht van de ruimtebehoefte.

Collectie

Voor de berging van de collectie werd uitgegaan van de toenmalige collectie (1.200.000 vols, plus 8.000 lopende tijdschriften) plus de aangroei tot 2025. De meeste faculteiten vroegen een ruime opstelling van hun collecties in open kast (cf. UIA). De faculteit Rechten eiste zelfs de opstelling van nagenoeg de hele collectie in open kast. Van meet af aan was duidelijk dat die wens slechts kon worden ingelost als ook in de open opstelling compactusrekken werden gebruikt naast klassieke rekken. Voor elke categorie werden criteria voor collectieopslag aangelegd (zie tabel 1).

Zitplaatsen

Uitgangspunt: een zitplaats voor 15% (en niet 25% zoals de internationale literatuur aangeeft) van de totale populatie (studenten en academisch personeel). In totaal bijna 950 zitplaatsen.

Afmetingen	
Gewone zitplaats	2,70m ²
E-werkplek	3,50m ²
Circulatie	30%

Tabel 2. Ruimte voor zitplaatsen.

Personeelsruimten

40 personeelsleden in de backofficediensten x 20 m² per personeelslid. Rustlokaal voor de leeszaalmedewerkers.

Preciosa

Een aparte, beveiligde ruimte voor opslag van de preciosa in de magazijnen en een leeszaal, tevens werkruimte voor de staf van deze afdeling (200 m²).

Lokalen voor groepswork

4 x 25 pers. x 2 m²/persoon

Monografieën		
Gewone rekken	asafstand	1,60m
	diepte plank	0,25m
	aantal planken/kast	6
	aantal vols/plank	20 (met 75% als maximale bezetting)
Compactus	toeslag circulatie	30%
	asafstand	0,80m
	diepte plank	0,25m
	aantal planken/kast	6
aantal vols/plank	30 (met 90% als maximale bezetting)	
Formule: aantal m ² per 1.000 vols = $\frac{0,5 \times \text{asafstand} \times 1 \text{ m} \times 1000 \text{ vols} \times 1,30 \text{ (toeslag)}}{\text{planken/kast} \times \text{vols/plank}}$		
Tijdschriften		
Lopende jaargang	asafstand	1,80m
	diepte plank	0,35m
	aantal planken/kast	5
	aantal titels/plank	4
toeslag circulatie	30%	
Formule: aantal m ² per 100 tijdschriften = $\frac{0,5 \times \text{asafstand} \times 1 \text{ m} \times 100 \text{ tijdschriften} \times 1,30 \text{ (toeslag)}}{\text{planken/kast} \times \text{aantal titels/plank}}$		

Tabel 1. Criteria voor collectieopslag.

Pc-lokalen

3 voor vrij gebruik 3 x 25 pc's x 3,5 m²
1 voor instructie 1 x 25 pc's x 3,5 m²

Varia

- Klimaatregeling zonder airco
- Fotokopieerlokalen (4 x 25 m²)
- Bijzondere aandacht voor de akoestiek
- Vestiaire
- Gestructureerde bekabeling
- Wireless Access in de hele bibliotheek
- Antidiefstalsysteem (hergebruik van het oude Sensormatic-systeem)
- 5 liften + 2 kleine liften om niveaoverschillen tussen de oude bibliotheek en het complex De Schutter te overbruggen.

Zelfs zonder de reductie van 3.000 m² voor de faculteit Rechten was het duidelijk dat de oude en de nieuwe site samen onvoldoende ruimte opleverden voor een aangroei van 25 jaar. Van meet af aan zou de nieuwe UA-bibliotheek een bergingsprobleem kennen, alleen op te lossen door berging op andere plekken (bv. in de kelders van het gebouw De Schutter of op de buitencampus van de UA). Geen van beide mogelijkheden is ondertussen gerealiseerd en het ruimteprobleem laat zich snel voelen.

	m ² bij de start in 2006	m ² na 25 jaar
Collectie	15.200	20.400
Publieke ruimte	2.900	2.900
Personeelsruimte	2.500	2.500
Totaal	20.600	25.800

Tabel 3. Ruimtebehoefte in m².

Architecten

De gebouwencommissie van de UA besliste eind 2002 om geen architectenwedstrijd te organiseren wegens de te complexe opdracht met geringe architecturale zichtbaarheid in het te behouden straatbeeld. In plaats daarvan werd gekozen voor een Europese algemene offertevraag voor de faculteit Rechten en de bibliotheek samen, met als geraamde kostprijs van de werken 7.500.000 euro plus 775.000 euro voor het architectenbureau⁶. De ontwerper moest zijn architecturale visie neerleggen met bijzondere aandacht voor het profiel van de architect (referenties als creatief architect en ervaring als uitvoerend projectarchitect). 12 architectenbureaus stuurden een ontwerp in. Daaruit koos de Raad van Bestuur van UFSIA op 15 september 2003, kort voor de fusie van de UA, de vereniging van Studiebureau ABSCIS-SWK-Ingenium uit Gent.

De opdracht van de architecten werd opgedeeld in fasen:

- **initiatiefase:**
van kennisname van het project en zijn omgeving naar de schetsontwerpen, inclusief het leggen van voorbereidende contacten met de officiële instanties;
- **voorontwerpfase:**
het opmaken van één of meer voorontwerpen met meetstaat en raming van de kosten;
- **fase van het definitief ontwerp en de aanbesteding:**
definitief ontwerp met meer gedetailleerde plannen en doorsneden met inbegrip van het aanbestedingsdossier (afbraak, opbouw en afwerking);
- **uitvoeringsfase:**
technische leiding van de werken, detailplannen, controle op de uitvoering van de werken, controle op de afrekeningen en bijstand bij de voorlopige en definitieve oplevering.

Bijzondere aandachtspunten waren: beheersing van de kostprijs, respect voor de erg krappe timing en aandacht voor de stabiliteit van het gebouw. Timing is extreem belangrijk omdat aan de studenten was toegezegd dat zij vanaf het academiejaar 2007-2008 hun studies zouden kunnen aanvatten en beëindigen op dezelfde campus en niet meer, zoals voorheen, in het midden van hun studies voor licentie- of masteropleiding zouden moeten verkassen naar een andere campus in een andere omgeving met deels andere regels en gebruiken.

Initiatiefase

ABSCIS hield zich aan de strakke timing en produceerde op 18 november 2003 een structuurschets en op 2 december 2003 een voorstel met een aantal varianten. Dat basisplan zou BTW inclusief een goede 34.000.000 euro kosten of viermaal meer dan begroot. Terug naar af. Dit is een eerste crisismoment in het traject van de nieuwe bibliotheek. Aan

de architecten wordt gevraagd om de kosten met een derde in te krimpen. Dat doen ze door een deel van het gebouw De Schutter uit de planning te halen en als reserveruimte ongemoeid te laten en door voor de rest vooral te besparen op de renovatie van de ondertussen 30 jaar oude UFSIA-bibliotheek. Enkel een nieuw tapijt en een lik verf. Voortdoen met de oude en kaduke airco-installatie en zonder gestructureerd datanetwerk. Met andere woorden: een bibliotheek met een oud en een nieuw deel en vooral een gescheiden bibliotheek met sassen tussen oud en nieuw. Want door het behoud van de airco-installatie in het oude deel en een nieuw ventilatiesysteem in het nieuwe kunnen er geen grote openingen worden gemaakt in de scheidingswand. De brandweer zou daar nooit mee akkoord gaan. Die eist in zulke gevallen een compartimentering, waarbij de deuren tussen de beide delen bij brand gesloten kunnen worden. Vooral deze kostenbesparende beslissing zal een belangrijke invloed hebben op de organisatie van de bibliotheek en aanleiding geven tot de installatie van zes balies, die tijdens de drukke periodes en uren constant bestaft moeten worden.

De Raad van Bestuur van de UA geeft op 12 december 2003 met een kleine meerderheid zijn fiat voor variëte A, één van de twee nieuwe voorstellen van het architectenteam met de opmerking dat de Bibliotheek Humane en Sociale Wetenschappen het sluitstuk is van de investeringen op de Stadscampus. Daarna zouden de andere campussen aan bod komen.

	Basisplan	Variante A	Variante B
Kostprijs BTW inclusief			
Renovatie oude bibliotheek	5.224.000	2.238.000	2.241.000
Uitbreiding bibliotheek	22.048.000	11.099.000	10.334.000
Rechten	7.031.000	6.558.000	6.298.000
Totaal	34.303.000	19.895.000	18.873.000
Aantal vols/openkast	606.000	537.000	458.000

Tabel 4. Ramingen van de kostprijs in euro.

20.500.000 euro wordt uitgetrokken voor de bouwwerken met inbegrip van de zware installaties en de telecom in het nieuwe deel (17.400.000 euro ten laste van de UA en 3.100.000 euro ten laste van de provincie Antwerpen). Met deze beslissing kan het architectenteam beginnen aan het voorontwerp. Tegelijkertijd zijn de afbraakwerken (ten laste van de UA) en de sanering van de percelen (ten laste van de verkoper) opgestart.

Het architectenconcept gezien door het oog van een bibliothecaris

De architecten hadden geen ervaring met bibliotheekbouw, wel met de renovatie van oude gebouwen. Daarom brach-

ten zij samen met de bibliothecarissen een bezoek aan een aantal bibliotheken in België en Nederland. Vooral de nieuwe UB van de Universiteit Maastricht was voor het team een oogopener en inspiratiebron.

In het hele complex (Rechten en bibliotheek samen) willen de architecten ruimte en licht brengen. Dat doen ze door de creatie van het nieuwe bibliotheekplein, waarvoor een deel van de bestaande werkplaatsen van De Schutter moet worden afgebroken. De kelders onder dat plein worden door deze ingreep definitief onbruikbaar en worden opgevuld.

Ook in het nieuwe deel van de bibliotheek zorgen de architecten voor een ruimtelijke werking door lichtinval via twee grote koepels en de creatie van een vide tussen de gelijkvloerse en de eerste verdieping in het nieuwe deel. Ook die openingen moesten worden vrijgemaakt.

Om rust te brengen op de verdiepingen wordt het verkeer via trappen en lift buiten de eigenlijke bibliotheek gehouden. Nadeel is dat het antidiefstalsysteem te ver van het toezicht aan de balie op de gelijkvloerse verdieping staat opgesteld. Voor dat probleem moet nog een oplossing worden gezocht.

Van de verschillende vloerhoogtes in dit grote gebouw wordt creatief gebruikgemaakt om eilanden te creëren die via doorkijkjes te ontdekken zijn. Zo wordt een massale, uniforme structuur vermeden. Of hoe je van de nood een deugd kunt maken. De bibliotheek zal daarop inspelen door er de collecties van een bepaald departement of faculteit in onder te brengen. Zo heb je nu een leeszaal met de boekencollectie van filosofie. De 'lectuur' van het gebouw blijft eenvoudig door de repetitie van dezelfde vormen over alle verdiepingen heen.

Zes halve vloerlagen staan ter beschikking van de lezers. Slechts twee halve vloerlagen zijn gereserveerd voor personeel of opslag van niet verwerkte collecties en dubbels.

Een groot deel van de boeken staat opgesteld in de drie kelderverdiepingen van de oude UFSIA-bibliotheek. Via een nieuw boekentransportsysteem met verticale en horizontale verbindingen kunnen die op elk van de zes balies worden afgeleverd⁷.

De inbreng van de architecten heeft niet zozeer betrekking op de buitenkant (op de creatie van het nieuwe bibliotheekplein na) maar op de invulling van de binnenkant van dit compositie gebouw. Zij kozen consequent voor donkere kleuren (zwart en antracietgrijs). De kleurrijke invulling van deze achtergrondkleuren komt van de bezoekers, en de boeken, de zes balies en de kunstzinnige kleurenverlichting in een scheidingswand op drie verdiepingen. Ook voor de tafels werd initieel gekozen voor antracietgrijs, maar in overleg met de bibliotheek zijn het uiteindelijk witte tafelbladen geworden op een donker onderstel. Dat was voor de architecten geen makkelijke toegeving op hun concept, maar uiteindelijk waren ook zij best tevreden met het eindresultaat.

Stabiliteitsproblemen

Maar al spoedig doken onverwachte problemen op. Ieder een (bibliothecarissen, technici en architecten) was ervan uitgegaan dat de industriële achterbouw van De Schutter met grote vierkleurenpersen tot op de derde verdieping voldoende stevig moest zijn om daar rekken (750 kg/m²) en compactusrekken (1.250 kg/m²) te plaatsen. Bij controle kwam echter een aantal tekorten van de constructie aan het licht en moesten oplossingen (en geld) worden gezocht om de structuur zowel horizontaal als verticaal te verstevigen. Zware metalen strips werden op de betonnen vloer gekleefd. Dezelfde strips versterken ook de balken, inzonderheid op de plaatsen waar later compactusrekken geïnstalleerd zouden worden. Enkele kolommen werden extra versterkt met koolstofvezels.

Het nieuwe bibliotheekplein met links achteraan een ingang van de bibliotheek.

De vide op de gelijkvloerse en eerste verdieping met koepels.

Reliëf in het gebouw.

Groot was de verwondering toen medio 2006 bleek dat ook de oude UFSIA-bibliotheek stabiliteitsproblemen vertoonde. Op sommige plekken was de draagkracht beperkt tot 350 kg/m² (minder dan vereist voor een standaard kantoorgebouw). Nergens werd de vereiste 750 kg/m² voor de standaard open kast gehaald. De maximale belasting bleef beperkt tot 600 kg/m². Een studie door een stabiliteitsbureau uit Leuven reikte twee oplossingen aan.

- A: een bijna volledige nieuwbouw inclusief de drie vloerlagen in de kelder, want bij een versterking van de pijlers op de bovenverdiepingen dreigen de pijlers in de kelder door de onderste vloerlaag te breken en te verzakken in de zachte Antwerpse ondergrond.
- B: een reductie van de last en een horizontale versterking van de vloeren door andermaal opgekleefde zware metalen strips.

Alternatief A was noch budgettair, noch operationeel haalbaar (wegens sluiting van de bibliotheek voor een periode van zowat twee jaar). Noodgedwongen werd het alternatief B met een toch wel substantieel verlies aan opslagruimte in de open opstelling. Extra kostprijs van deze verstevigingen: 500.000 euro.

Inspraak

De bibliotheek en de faculteiten waren prominent aanwezig in de fase voorafgaand aan de gunning van de opdracht aan het architectenteam door de opstelling van een eisenbundel. Toen de architecten aan het ontwerpen gingen was er, na de bezoeken aan enkele nieuwe bibliotheken, vrijwel windstille. Er moest tegen de tijd worden gewerkt want over minder dan drie jaar tijd, tegen uiterlijk 1 januari 2007, moest de nieuwe bibliotheek haar deuren openen. Daarna bleven er nog maar enkele maanden over om de oude bibliotheek lichtjes te renoveren. In 2006 werd de interactie tussen architecten, bouw dienst van de universiteit en de bibliotheek opgevoerd toen er belangrijke inrichtingsdossiers aankwamen als boekenkasten, tafels, stoelen, baliemeubels, beveiliging en zo meer. Onder extreme tijdsdruk werden, in tegenstelling tot de gebruiken in Nederland, Bibliotheekraad en faculteiten meestal geïnformeerd, eerder dan geconsulteerd. Zo was dat ook voor de bibliotheekmedewerkers. Die kregen vrijwel tegelijk twee grote veranderingen te verwerken: de fusie van de drie instellingen en de bouw van de nieuwe bibliotheek. De fusie verliep in de eerste jaren met tal van onvolkomenheden en hindernissen. Voor

velen betekende dat ook de verhuizing naar een andere campus met soms ook een (gedeeltelijk) nieuwe jobinhoud met daarbovenop nog de ongemakken van de afbraakwerken. In het laatste jaar: een dubbele verhuizing (van de oude UFSIA-bibliotheek naar de nieuwe bibliotheek en zes maanden later weer terug naar de gerenoveerde oude bibliotheek, waar de backoffice van de hele UA-bibliotheek werd ondergebracht, meestal in kantoorlandschappen, daar waar sommigen eerder gewend waren aan werken in hun eigen, individueel lokaal). Dat dit alles zonder veel problemen is verlopen, is te danken aan de bereidheid van de medewerkers om in deze bijzondere omstandigheden ook extra inspanningen te doen en een grote soepelheid aan de dag te leggen. Daarvoor verdienen zij oprechte dank. Meer inspraak zou een en ander nog gemakkelijker en mogelijk hier en daar ook beter hebben gemaakt.

Een toren van Babel

De aanneming was het werk van de bouwgroep Van Laere uit Zwijndrecht, één van de grootste internationale bouwgroepen van België, een bedrijf van het beursgenoteerde Ackermans & van Haaren⁸. Dat dit een internationaal bedrijf is, hebben we geweten. Bij elk contact op de werf was het aangeraden eerst even te luisteren (als het werklawaai dit al mogelijk maakte) naar de taal van de medewerkers of onderaannemers van Van Laere. Spaans, Italiaans, Frans, Portugees, Roemeens maar evengoed één van de vele Slavische talen of pover Engels. Dat is de Europese arbeidsmarkt van vandaag. En ondanks deze lastige werf met veel afbraakwerk is er geen enkel ernstig ongeval gebeurd. Dat komt op de creditzijde van de Vlaamse werfleiding.

Asbest

Rekening houdend met het bouwjaar van sommige delen mocht worden verwacht dat men in De Schutter ook op asbest zou stoten. Dit gebonden asbest werd in het najaar van 2004 deskundig verwijderd op basis van een asbestinventaris van het Instituut voor Bedrijfsveiligheid in Heverlee. De nieuwe bibliotheek is asbestvrij.

Beveiliging

De bibliotheek is tegen inbraak na sluitingstijd beveiligd door sensoren die aangesloten zijn op een meldkamer. Die verwittigt iemand van wacht als er zich een probleem zou voordoen. De boeken- en tijdschriftencollectie zou volgens het lastenboek beveiligd worden door de oude Sensomatic-installatie van de UFSIA-bibliotheek. Dat werd in fine veranderd door de installatie van nieuwe RFID-detectieapparatuur met een hybride antenne die ook de oude elektromagne-

tische tags kan detecteren waarmee de meeste boeken en tijdschriften nu nog zijn uitgerust. Belangrijk daarbij is dat de wissel op de RFID-toekomst verzekerd is.

Meubilair

Voor het losse meubilair was op het budget van 2006 de som van 1.232.000 euro uitgetrokken (BTW inclusief). De meeste leestafels zijn als eilanden van vier aan elkaar gemonteerd. Zij zijn Portugees van oorsprong en werden geleverd en geïnstalleerd door de firma SV Interior Projects uit Wemmel. De verlichting boven de tafel werd op last van de Bouwdienst van de UA helemaal hertekend toen bleek dat voor het vervangen van een defecte lamp de hele opbouw moest worden afgebroken. De stoelen zijn PARRI-stoelen Easy 12 met slede-onderstel, geleverd door de firma Ahrend. De studiecellen waren bedoeld als rustige plekken voor individuele studie. Vaak worden die echter gebruikt door twee of zelfs drie studenten.

De gewone rekken werden geleverd en geplaatst door de Nederlandse firma SCHEERES BV uit Apeldoorn, die hetzelfde type rek van Italiaans design, maar gefabriceerd in Duitsland, eerder al leverde aan de nieuwe UB in Utrecht. De prijzen van de biedingen lagen hier wel erg ver uiteen. Na de extra kosten voor de oplossing van de stabiliteitsproblemen koos de universiteit voor het goedkoopste: een veredeld magazijnrek met boekensteunen naar de eisen van de UA-bibliotheek, die daarom lang op zich lieten wachten. De levering van de compactusrekken zat in de basisofferte wegens de integratie van de rails in de vloer. Zij werden geleverd door de firma AXOS uit Temse. Type MAGISTA Image Line van Spaanse herkomst, zoals in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience van Antwerpen.

Akoestiek

De architecten hebben bijzonder veel aandacht besteed aan de akoestiek van de nieuwe bibliotheek. Precies daarom werden ze het passantenverkeer uit de leesalen en wordt dit gekanaliseerd via een traphal. Voor de algemene akoestiek geldt de Belgische norm NBN S01 401 met als waarden:

- bibliotheek: LA_q 30 dBA;
- kantoren voor personeel: LA_q 35-4 dBA.

Het ultieme doel is dat lezers minimaal gestoord worden door de activiteiten van andere gebruikers. Daarom wordt de term rust verkozen boven stilte. Rust heeft zowel een auditiële als een visuele connotatie. Vanuit die visie werden ook de materialen gekozen voor plafond en vloerbedekking. Als toemaat werd een elektronische ruisverspreider geïnstalleerd die constant via een groot aantal luidsprekers vrijwel onhoorbaar een ruis verspreidt die ander geluid moet neutraliseren.

Leestafel.

Lockers

De bibliotheek heeft twee ingangen: één via het bibliotheekplein en één via de grote binnentuin. De ruimte aan het grote binnenplein maakt deel uit van de bibliotheek en wordt ingericht als locker- en ontmoetingsruimte. De bibliotheek kon het afgelopen academiejaar nog geen lockers aanbieden; tassen en jassen die toen mee naar binnen werden gebracht, zorgden op geen enkel moment voor overlast. Er worden goed 900 lockers geïnstalleerd (835 tassenkasten en 69 mantelkasten). Daarmee wordt de hele campus in de Prinsstraat bediend en niet enkel de bibliotheek. Uiteraard was het een absolute vereiste dat alles elektronisch te bedienen zou zijn, zodat er (nagenoeg) geen tussenkomst van het bibliotheekpersoneel nodig is voor de dagelijkse controle. Na verschillende bezoeken in binnen- en buitenland (hoofdzakelijk Nederland) en een grondige kwaliteits- en prijsvergelijking werd gekozen voor elektronisch bediende lockers van de firma Eurobox Continental, een firma uit Wijnegem die samenwerkt met de firma Noki-Lock uit Waalwijk (NL). Gebruikers kunnen geen lockers permanent reserveren. Het is een dagsysteem dat werkt volgens het principe 'wie eerst komt eerst maalt'.

Signalisatie

De firma KAN Design uit Antwerpen tekende het concept voor de signalisatie. Voor de grondplannen per niveau en per leeszaal werd rekening gehouden met het kleurenpalet van de architecten. Vooral het antracietgrijs komt als achtergrond terug in het ontwerp. De kleuren op de grondplannen, voor elk van de collecties, komen overeen met de kleuraanduidingen op de boeken. Een half miljoen boeken kregen voor of na hun verhuizing een kleurettiket opgeplakt om het risico op foutplaatsing van boeken in de grote open opstelling te verminderen. Het valt nu meteen op wanneer bijvoorbeeld een boek van PSW verzeild is geraakt tussen de collectie van TEW. De signalisatie zal worden uitgevoerd door de firma Neorec uit Aartselaar en door de Nieuwe Media Dienst van de Universiteit Antwerpen. Ze zal in oktober 2008 aangebracht worden.

Kunst

De architecten hebben zelf gezorgd voor een contrapunt in hun grijs-zwarte bibliotheek door op drie verdiepingen in een tussenwand verlichting aan te brengen die voortdurend met een traag ritme van kleur verandert. Voor deze bijzondere constructie werd haast geen fabrikant gevonden. Het enige kunstwerk dat op dit ogenblik de nieuwe site siert, is het werk van Luc Van Soom: 'De arm van Adam' op het nieuwe bibliotheekplein. De bibliotheek zelf heeft aardig wat moderne kunst in eigendom of in bruikleen, maar die werd bij het begin van de werken veilig weggeborgen in de ondergrondse magazijnen van de oude bibliotheek. In de komende maanden moet die schat weer te voorschijn komen en voor zover passend geïntegreerd worden in de nieuwe bibliotheek. Daarnaast zullen ook nieuwe kunstwerken in de bibliotheek worden geplaatst.

Een beknopt overzicht

De uiteindelijke realisatie wijkt niet zoveel af van het initiële eisenprogramma. Geen 950 maar 850 zitjes. Wat toenam is het aantal pc's en thin clients. Wat dan weer lichtjes afnam is de ruimte voor de open opstelling van boeken en tijdschriften. Wat alsnog niet werd gerealiseerd is magazijnruimte voor de verdere uitbreiding van de bibliotheek. Wat er vooral aan toegevoegd werd zijn de ruimten voor groepswork om zo in te spelen op de trend naar meer groepswork op de UA en om de rust in de grotere leeszalen maximaal te garanderen.

Volumes in open opstelling	500.000
Werkplekken	850
waarvan met pc	243
waarvan in lokalen voor groepswork	88
waarvan in pc-lokalen	166
Lokalen met bijzondere bestemming	17
consultatie preciosa	1
pc-ruimtes	6
lokalen voor groepswork	10

Tabel 5. Overzicht van de capaciteit van de nieuwe UA-bibliotheek.

Toch zijn het in grote mate uiteindelijk de lezers zelf die het klimaat van de bibliotheek bepalen. Tot zover doen ze dit prima, beter dan in de oude bibliotheken op UFSIA, RUCA en UIA. Dat wijst erop dat de visie van de architecten de zo gewenste rust oplevert. Hoe de gebruikers, studenten en academisch personeel, de nieuwe bibliotheek op de Stadscampus ervaren vernemen we eerlang uit een enquête onder de gebruikers van de bibliotheken van de Associatie Universiteit & Hogescholen Antwerpen. Daarbij ook de vraag of de sluiting van de seminarie-

De kleurenwand met een langzaam wijzigend kleurenpalet.

bibliotheek van UFSIA een negatieve invloed heeft gehad op het studentencomfort en het studieklimaat zoals velen op UFSIA vreesden.

De rekening

We zijn nog niet aan de eindafrekening toe, maar het laat zich aanzien dat ondanks de tegenvallers van de stabiliteit, de vernieuwbouw van Rechten en de bibliotheek binnen de voorziene begroting zal blijven. Ook de kosten voor de meubilering en signalisatie gaan maar lichtjes boven de voorziene budgettaire ruimte. De prognose van de eindafrekening van de bouwwerken is 21.922.000 euro op een initiële begroting van 21.732.000 euro. Dat laatste cijfer exclusief de prijsherzieningen als gevolg van de indexering.

	Raming excl. herzieningen voor indexering	Prognose eindresultaat
Gebouw Bibliotheek + RECH	20.500.000	20.538.000
Meubilering bibliotheek	1.232.000	1.384.000
Totaal	21.732.000	21.922.000

Tabel 6. Begroting versus rekening bibliotheek en faculteitsgebouw RECH in euro.

Verhuizingen

Er waren twee verhuisperiodes: één eind januari 2007 van de oude naar de nieuwe bibliotheek om ruimte vrij te maken voor de renovatie van de voormalige UFSIA-bibliotheek en om de collectie van het seminarie geschiedenis over te brengen. En een tweede in de zomer van datzelfde jaar waarbij de UFSIA-collecties op hun uiteindelijke plaats werden gebracht, de andere UFSIA-seminaries werden verhuisd en de grote collecties van Letteren en Rechten van de voormalige UIA werden overgebracht.

In tegenstelling tot de Centrale Openbare Bibliotheek (OBA) van Antwerpen gebeurde dit zonder sluiting van de bibliotheken. Dat kon in de OBA omdat de lezers konden uitwijken naar de filialen, maar voor de universiteit was dat geen optie. De verhuizing werd uitgevoerd met kleine vrachtwagens. Uiterlijk na 24 uur moesten de boeken en tijdschriften op de nieuwe locatie weer ter beschikking staan van de lezer. In de meeste gevallen is dat ook gelukt onder meer omdat de hernummering van de seminariebibliotheken ofwel voor ofwel na de verhuizing gebeurde, maar nooit tijdens de verhuizing zelf.

De bibliotheek in gebruik

Begin 2007 werd het nieuwe deel van de bibliotheek in gebruik genomen, tegen het begin van het academiejaar 2007-2008 was de hele bibliotheek klaar voor gebruik. Op 27 november 2007 werd het nieuwe bibliotheekgebouw officieel geopend. Medewerkers van de UA, studenten en gasten maken goed gebruik van de nieuwe faciliteiten. Er wordt ook voortgewerkt aan de laatste fines-ses. Zo komen er in het 'oude' gedeelte van de bibliotheek een nieuwe verwarmingsketel en een nieuwe lift. In de nabije toekomst worden alle sanitaire voorzieningen van de oude bouw vernieuwd. In de magazijnen vinden grote verhuisbewegingen en efficiency operaties plaats. Er komt een badgesysteem voor de scheiding tussen de administratieve ruimten en de publieksruimten. En zo zijn er nog wel wat klussen die de komende jaren uitgevoerd zullen worden.

Met dit nieuwe gebouw kan de Universiteit Antwerpen weer een tijd voort. Ook op de andere campussen wordt er aan de bibliotheken getimmerd. Zo werd de Biomedische Bibliotheek op campus Drie Eiken in Wilrijk in 2008 geheel vernieuwd en kreeg de bibliotheek op de campus Groenenborger een nieuwe indeling. De UB staat klaar voor de uitdagingen van de nieuwe UA.

Noten

1. <http://www.ua.ac.be>.
2. Brief aan Prof. Dr. Carl Reijns, rector van UFSIA, d.d. 24.06.1997.
3. Erfpachtregeling Acte Mr. M. Van Herzele te Antwerpen d.d. 7.12.2005.
4. Bibliotheekreglement van de UA
<http://lib.ua.ac.be> - Spelregels - Reglement.
5. Robin Engels, De Schutter Venusstraat 21-33, 2000 Antwerpen. Bouwhistorisch onderzoek. CHE-rapport. Leuven, 15.09.2003, 195 p.
6. Bulletin der aanbestedingen d.d. 14.02.2003, nr. 1707 en 1763.
7. Leverancier van het boekentransportsysteem is de jonge Belgische firma F.A.I.S uit Herentals.
8. <http://www.vanlaere.be/>.

SAMENVATTING

De bibliotheek van de Universiteit Antwerpen heeft een aantal boeiende jaren achter de rug: de fusie in 2003 van drie voorheen in hoge mate autonome universitaire instellingen met bibliotheken die op afstand al behoorlijk samenwerkten en de bouw van een nieuwe bibliotheek op de Stadscampus. Dit artikel gaat over de bouw van de nieuwe bibliotheek in het centrum van de stad: de verbouwing van de oude bibliotheek van de UFSIA en van een aanpalend industrieel complex tot een nieuwe, grote bibliotheek (17.000 m²) voor de humane en sociale wetenschappen. Een bibliotheek die ook breed openstaat voor andere gebruikers uit het Antwerpse en ver daarbuiten. Meer dan 500.000 volumes in open kast en meer dan twee keer zoveel in de magazijnen van de oude bibliotheek. Boeken en tijdschriften in open opstelling deels in compactusrekken, 850 zitplaatsen van diverse soorten en bijna 250 pc's plus faciliteiten voor de aansluiting van draagbare pc's van de gebruikers op het netwerk van de bibliotheek en de UA en verder op het web. 10 lokalen voor het toenemend groepswerk, individuele studiecellen, meestal gebruikt door meer dan één student. Een nieuwe omgeving waarvan dankbaar gebruik wordt gemaakt door een veel groter aantal gebruikers dan voorheen.

ABSTRACT

The library of the University of Antwerp has lived extraordinary years: the merger of three formerly highly autonomous university institutions in 2003 with libraries working together for many years already but at a distance and the creation of a new library on the city campus. This article deals with the building of that new library in the heart of the city of Antwerp: the renovation of the old UFSIA library and an adjacent former industrial complex into a new library of 17.000 m² for the human and social sciences. A library open to members of the university but also to the public at large. Over 500,000 volumes in open access and more than twice as much in closed stacks in the basement of the old library. Books and periodicals in open access, partly in compact mobile shelving. 850 seats of various kinds and almost 250 work-places equipped with a PC, plus facilities for connecting laptops to the network of the library, of the university and further on to the web. 10 rooms for the increasing popular group working sessions, individual study carrels though often used by two or even more people. A truly new environment used by many more users than before.